

Horváth Zsuzsa

színművész (Kaposvár, 1948. március 2.)

Hetven éve egy „szerelem első látásra” nyomán születtem, miután Édesapám hazajött a négyéves hadifogságból (ötéves bátyám nem is ismerte az apját). Amit lehetett, mindent megkaptunk a szüleinktől. Beíratkolt balett-re: kislány hosszú lábakkal, ott a helye. Megfáztam, szívizombelhártyaburok-gyulladás, szívbillentyű-ferdülés, kétoldali szívnagyobbodás – a balett-karriernek vége, gondolták szüleim, és vettek egy zongorát, azt ülve is lehet használni. Teljes mozgásmegvonás, felmentés torna alól, a korcsolyázás, úszás, bicajozás kimaradt az életemből a gimin. Zongorázni nagyon szerettem, de mellette érdekelt az éneklés, különösen a jazz. Minden slágert levettem a rádióból. Állandóan énekeltem és táncoltam, még az utcán is. Gimiben már a tornászcsapat tagja voltam és röplabdáztam. Bekerültem a Csiky Gergely Színház Stúdiójába, és nemsokára a táncostársulatba is, először mint táncos, majd segédszínészként, kisebb-nagyobb szerepek jöttek egy nagyszerű társulatban. Elhagytam szülővárosomat, elszerződtem Miskolcra. Ez nagy változást hozott az éle-

tembe, megismertem az anyaság csodáját, kisfiam 1983-ban született. Gyönyörű éveket töltöttem Miskolcon, fantasztikus szerepek, kollégák, közönség, sok-sok elismerés: Déryné-díj, Hekuba-díj, nívódíjak. Huszonkét év, Miskolc–Budapest, Budapest–Miskolc – olyan gyorsan elszállt, nem is értem! Persze

jó társasággal, jó barátokkal gyorsabban telik az idő. 2000-ben végleg elhagytam Miskolcot, a csodás barátait és a fantasztikus szerepeimet. Hazajöttem Budapestre. Rövid ideig a Vidám Színpad, Kamondy Zolival a Bolygó Kultusz Motel (imádtam), a Stúdió K Fodor Tamással, a Forrás Színház, Sopron Pataki Andrással. Közben vendégszereplések: Debrecen, Kecskemét, Veszprém. 2002-ben

Örkény István: *Macskajáték*, Orbánné szerepében, Mikó István partnereként (Soproni Nemzeti Színház, 2015, rend.: Sztás Barbara, fotó: Torma Sándor)

Jászai Mari-díjat és 2014-ben Aase-díjat kaptam.

Még mindig, ahogy lehet, pörgök, teszem azt, amit szeretek. Gyönyörű család vesz körül, két kisunokám: az ötéves Benikém és az egyéves Naticám. Velük megint itt van az igazi boldogság. Most ez az írás olyan, mintha összegezném az életemet – remélem, még lesz mit hozzátennem. Hogy mit jelent nekem a hetven év? Sylvester Stallone azt mondta: semmi jó nincs

benne! Én azt imádom, hogy ingyen utazhatok! Persze amíg még van hova. Kell ennél több?

Honvártk István a

Bordás Győző

író, szerkesztő (Verbász, Jugoszlávia – ma: Szerbia, 1948. március 5.)

Úgy érzem, dehogy hetvenkedhetnék én most, ha nem lett volna már 1848 vagy 1748 is. Remélem, az is kiderül röpké visszaemlékezésemből, miért. Verbászon (akkor még Újverbásznak hívták, innen a regénybeli Ú.-zás) kertészcsaládban születtem, ami azt jelentette, nem volt e csatorna menti, feldolgozóiparáról ismert városkában esemény, születés, esküvő, jelentősebb ünnepség vagy éppenséggel haláleset, amiről ne mi értesültünk volna az elsők között. Édesanyámnak pedig megvolt az a képessége, hogy minden virágért érkezőt szóval tudott tartani – míg készült a csokor, kosár, koszorú –, a vevő anyanyelvén, magyarul, szerbül, németül, ruszinul ki tudott kérdezni. Így mi, gyerekek, akik ott segédkeztünk a virágok feltűzésében, az aszpa-

rágusz vagy a páfrány előkészítésében, netán a koszorú fűzfaramája összeszerelésében, rengeteg történetet hallottunk. Ötünk közül én voltam az egyetlen, akit az első zeneiskolai órától – mert e gyerekek se hangja, se hallása, minek kínozzuk alapon – eltanácsoltak. Előbb sakkozásra, majd írásra adtam a fejem, s egy-egy iskolai dolgozathoz, házi fogalmazáshoz a megjegyzett – ma így neveznék – sztorikat használtam föl. Ezek közül némelyet, tanári tanácsra, be is küldtem, s meg is jelentek az újvidéki Ifjúság című hetilapban. Így, amikor 1963-ban Újvidékre kerültem, a gimnáziumba, már „nevem” volt. Annak idején, ahogyan az általános első hat osztályában a Jó Pajtást, úgy a hetedik és nyolcadikban, no meg a középiskolában szinte minden tanuló megvásárolta az Ifjúságot, azaz a későbbi Képes Ifjúságot.

De mielőtt rátérnék a hetvenesekre, röpjünk vissza a hétszázás évekbe. Szépapánk bátyjára csuda büszke volt a család, mert neki Mária Terézia hadi

érdemeiért (1763-ban) nemesi rangot s nem csekély földet adományozott. Igaz, vagyonát elkártyázta, s így a nincstelennel érkezett a mai Bácsfeketehegyre, mintegy kétszáz kunhegyesi irredemptussal együtt 1775 őszén, s elsőszülött fia, Gábor, folytatva apja dicső harcászati szellemét, 1848-ban Szenttamás ostrománál halt hősi halált. Viszont éppen ekkor volt száz éve a csatornaépítő Kiss József születésének, aki a hétszázas évek végén óriási – az akkori viszonyokhoz képest óriási – létesítményt hozott létre, megépítve a Dunát a Tiszával összekötő Ferenc-csatornát, amivel nemcsak 230 kilométerrel rövidítette le az elsősorban só és fa szállítására alkalmas vízi utat a Kárpátoktól Buda és Bécs felé, hanem termővé tette szinte a teljes Közép-Bácska mocsaras vidékeit. Hogy e csatorna írója (is) lettem, persze a véletlen műve, meg megboldogult Balogh Gyula vízmérnöké, családunk barátjáé, aki a csatornaépítés történetét úgy adta elő, mintha ő maga is ott lett volna személyesen az eléggé elhúzódo bécsi császári döntéshozatalnál, akárcsak a kinkeserves, többnyire francia rabokkal végeztetett csatornaásásnál, a zsilipek és a fahidak építéseinél, s mintha ő maga temette volna el a végül kegyvesztetté lett Kiss Józsefet a verbászi központi zsilipkamra fölötti szőlőskertjében, a Telecskai-dombok legmagasabb pontján, ahol a sír obeliszkjén napos időben még ma is fénylik az a rézgömb, amit maga a csatornaépítő tervezett saját sírjára... Csodáltam e vízmérnök és mellette Tessényi doktor mesélő- és előadói képességét. Ez utóbbinak már a nagyapja is '48-tól hadiorvosként gyógyította többek között Perczel Móricz csapatának rászorultjait. Tőle tudtam meg például azt is, hogy Újvidék, ahol gimnazista éveim óta élek, hogyan szerezte meg és mennyi aranyforintért, ugyancsak 1748-ban, a szabad királyi város státuszt.

S amikor ezeket megírtam, kissé már novellásítva a történeteket, magához kéretett a Verbászon élő és virágunkért ugyancsak gyakran házunkban megforduló Szirmai Károly, a két háború közötti Kalangya irodalmi folyóirat jó hírű szerkesztője, s kezembe nyomott két könyvet: Kosztolányi Dezsőnek a *Bölcsőtől a koporsóig* 1937-es Révai-kiadását, hogy tanuljak jellemeket formálni, és Márai Sándor neki dedikált, *Mágia* című '41-es novelláskötetét, hogy lássam, hogyan kell történeteket elmesélni. Ezzel tett máig elkötelezettjévé a történetmondásnak.

Szerencsés csillag alatt születhettem, mert abszolválásom napján helyezkedtem el az újvidéki Forum-kiadóházban, előbb újságíró-gyakornokként a Magyar Szóban, amely akkoriban – a hetvenes évek elején – a legnyitottabb napilapnak számított az egyetemes magyar nyelvterületen, s kerültem a Híd folyóirathoz, majd e sajtóház könyvkiadójának igazgató-főszerkesztői posztját tölthettem be, ha jól számolom, huszonhét esztendőn keresztül, aztán 41 szolgálati év után a vezérigazgatói posztról mentem nyugdíjba. Közben, szerény számításaim szerint, mintegy háromszáz kötetnek voltam a recenziőse, szerkesztője vagy felelős szerkesztője, s közölhettem, ma már nyugodtan állíthatom, olyan jelentős műveket is, mint amilyen Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom története*, Gerold László *Vajdasági magyar irodalmi lexikona (1918–2014)*, Kalapis Zoltán ezer délvidéki életrajzot tartalmazó, háromkötetes *Életrajzi kalauza*, Bodor Anikó ötkötetes *Vajdasági magyar népdalok* sorozata, hogy csak a legjelentősebbeket említsem. S örömmel szerkesztettem az írók: Senteleky Kornél, Sinkó Ervin, Herceg János, Németh István, Gion Nándor,

Végel László, vagy a költők közül Gál László, Ács Károly, Fehér Ferenc, Tolnai Ottó, Domonkos István, Sziveri János és mások köteteit. S hogy mindamellett magam is megírhattam saját regényeimet, novellás- és tárcaköteteimet, képzőművészeti tanulmányaimat, azért csak hálát adhatok Szirmai Károly útmutatásainak és kiadói elődeimnek, Fehér Kálmánnak és Bányai Jánosnak, s akiktől a legtöbbet tanultam: Szeli Istvánnak, Bori Imrének és Gerold Lászlónak. Hogy kinevelhettünk (természetesen nem egyedül) olyan szerkesztőket, egyetemi oktatókat is, mint Bognár Antal, P. Nagy István, Toldi Éva, Keck Éva, Buzás Márta vagy Németh Ferenc. Legnagyobb elismerésemnek természetesen a Márai Sándor-díjat tartom. Szébb éveket, immáron több mint ötven évet eltölteni újságírásban, könyvkiadásban, írásban el sem tudok képzelni, s még mindig rám van bízva a több mint kétszáz író és műfordítót tagosító ötnyelvű Vajdasági Írók Egyesületének, a nagy múltú Kanizsai Írótábornak és a Szirmai Károly Emlékbizottságnak a vezetése is.

Szeli István

Norman Károly

filozófus, csillagász, sportedző, író (Budapest, 1948. március 5.)

Hetvenéves lettem én... Nekrológ legyen, adathalmaz vagy öszszefoglaló bemutatkozás? Mire kaptam alkalmat?

1948. március 5-én haladtam át egy előnytelenül szűk nyíláson, nem is teljesen a saját jószántamból, de hamar kirúgtam magamat, hála a szüleim áldozatos erőfeszítéseinek (mind genetice, mind egzisztencialice), nem voltunk gazdagok.

Hetvenéves lettem. Régen az ilyeneket vénembernek láttam, de most, hogy pont ugyanolyannak érzem magam, mint 18 évesen (teli tavaszi bánattal; kissé tanácstalanul afelől, mifénet is kell még megtennem a

világban; kényszereknek engedve, amiket mások munkakötelezettség gyanánt mérnek rám; kevesebb viszonozott szerelemben, mint amennyi szociálisan és élettanilag kívánatos volna; látván a kortársaimat, akik közül az ellenkező neműek kacér pillantásait ugyanúgy kimondottan zavaróknak érzem), tudja a fene a tükör előtt. Sokan vagyunk e korosztály-

ban, nem egy truváj hetvennek lenni, nem kell nekem is díszpoharat venni, mint amelyet nem is rég apám kapott. Pár év múlva elmúlik ez a hetvenünneplés, darabig lesz nyolcvan, aztán kilencven, még tán megérek ilyen

kiadványt, leszünk annyian, akkor majd írok egy ritmikus dolgozatot: „százkét éves lettem én, meglepetés e költemény”, hátha nem emlékeznek rá, hogy valaki már írt hasonlót.

Ez engem fölment az „Anticipált Fellengzős Halotti Önbeszéd” formai és tartalmi kényszere, az „Élet Nagy Összegzésének” kötelme alól. Hetven, hát hetven; a dologról az égi mechanika tehet, a Föld kerületi a Napot, bár egészen ifjan ezt inkább kapcsoltam az illatos alkonyban feltűnő csillagok szépségéhez, mint a csatolt, tesszerális Legendre-polinomok szerinti végtelen sorfejtéshez vagy a négydimenziós tenzorokhoz. Meg az arabok, a tízes számrendszerrel, csupa esetlegesség. Még hogy hetven!

Mások komolyan veszik a hetvenes megnyilatkozásait, míg az én posztmodern módon viccelődő és szégyellősen önironikus (pedig belül, isten bizony, tragikusan komoly!) megnyilatkozásom lehúzná az övéket, itt temettem el magamat a celebvágyó nagyvilág számára, ki a fene egyáltalán ez a Norman, hogy jön ehhez?!

Hogy miket tettem ez idő során? Amikor egyes, megcímkézhető tevékenységeimre mélán visszarévedek, növendékeim és barátaim szörnyülködnek, milyen sokoldalú vagyok, pedig nem, csak hosszú időbe sok minden belefér, és azért hetven év elég hosszú ahhoz, hogy egy jó barátom „öreg vagyok én már” panaszkodására a pofájába vágjam, hogy az én nem is rövid életem teljes tizedével fiatalabb nálam, mit siránkozik.

Szaporodtam, mint a legtöbben; csodálkozom is, miért misztikus titok az, hogyan kell csinálni, hiszen mindenki tudja, sőt teszi; évmilliók során csaknem mindenki látott meztelen ellenkező neműt, különben kihalt volna az emberfaj, miért kell nyálcsorgatva

megállni az újságos kirakata előtt? Igenis, megnövesztettem három szépséges, okos, jókedvű, tisztességes gyereket egy hozzám erősen hasonló hölgygel, aki csaknem fél évszázada a társam; építettem ehhez egy egész házat csaknem az utolsó szögig a saját kezemmel, erős és ügyes vagyok kérem, igazi kőműves!

Ezenkívül okleveles fizikus vagyok és csillagász, meg filozófus; tanítottam is ilyeneket egyetemen. Műszerfejlesztő villamossági szakember is voltam. Azután elkötelezett, természettudományos ismeretterjesztő. Fizika-, csillagászat-, sportszakíró, napilapos újságíró és vezető informatika-szakújságíró, informatikus. Sportoló és versenyző (úszás, evezés, atlétika, vitorlázó repülés, szertorna, sakk és aikido, légpisztolyos lövészet); és sportvezető, edző (vitorlázó repülés, úszás, evezés). Szeretem ezt a bolygót, no! Hiszek benne, hogy a Nap haláláig megússzuk itt, amiben rövid évtizedekig nekem is részem lehet, pármilliárdod-magammal.

Talán leginkább szépíró volnék (egy szatirikus regény, száznál több novella és kispróza, pár vers), ez egyelőre főleg ígélet, de pár mérvadó barátom hisz benne. Hetven, hát hetven! Van még annyi időm, Galois matematikusnak egyetlen éjszaka elég volt.

Hogy a világ milyen volt e hetven év alatt, és én hogyan viszonyultam hozzá? Folyamatosan hoznak más emberek titkos döntéseket felőlem, hogy én eléggé a mi kutyánk kölyke vagyok-e, vagy eléggé ellenkezőleg-e; és miket kell tennem, amikről jó esetben utólag megtudok valamit, és ezzel együtt megteszem-e; tegnap még máshogy köszöntek, mint ma, amire nekem van a legkevesebb befolyásom, lehet(ne) szorongani. Ennyit a mindenkori politikáról, a rákosiz-

mustól mindmáig; hála ég, a mai hetveneseknek, nem kell eggyel még visszább menniük, sokan meg sem maradtunk volna. Így viszont az én génállományom is visszavezethető az első egysejtűig, sőt tovább (Richard Dawkins megfogalmazásában, sikeres géneket hordozok). Ó, mennyi mindenben hittem; és ó, mennyi hitem megcsúfoltatott; és ó, hogy ennek ellenére még mindig mennyi mindenben hiszek (van persze, amiben sokan, legalábbis mondják, de én például egyáltalán nem)! Ha valaki ennél pontosabban akarja tudni: hát antirasszista vagyok; elkötelezetten a nemi egyenjogúság pártján; a humán szolidaritás mellett (nem csupán maguk az emberek tehetnek a saját nyomorukról); a Föld mint egyetlen

élőlény iránti teljes felelősség tudatában. Darwinista vagyok. Hiszek a haladásban, a tudományban és a technikában; és abban, hogy a történelem e világi jelenség, lehet próbálkozni a megértésével. Biztos vagyok benne, hogy pár millió év múlva magasan tudatos lények több élettani faja él és működik együtt e bolygón, mellettünk a kutyák-macskák-lovak-delfinek-varjak és hasonlók utódaitól a kimérákon és műszakilag létrehozott lényeken át a rokon csillagközi civilizációk képviselőiéig. Mindig is efféle módon gondolkodtam és láttam a világot, de ahogy az évek múlnak, egyre határozottabban.

Norman K. King

Bogdán László

költő, író, újságíró (Sepsiszentgyörgy, Románia, 1948. március 8.)

Vargyasi Levente felvétele

(Hetven év magány.)

Egy regény körülményei

miközben nyolcvanöt februárjában a negyedik emelet kilátójából néztem a hóhullást (úgy havazott, mint egy múlt századi angol vagy mégis inkább orosz regényben: nagy előázsiai vagy régi, egypengős nagyságú pelyhekkkel), leírtam az első mondatot: *barátom, a vadász és okleveles madártömő*

felrémlt előttem a cím is, *hol vagytok ti régi játszótársak?* igen, számonkérően villogott a cím, ez jó, gondoltam ernyedten, barátaim *hűtlenek* és mindannyian időben eltűntek innét, kitűntek a képből, ellentétben velem, aki oda kerültem, ahova való vagyok, egy elvtárs elé

ők soha nem kerülhetnek ilyesfajta helyzetbe, meredtem a különben Rilke-verseket kedvelő elvtárs arcába, miközben ő tagoltan kérdezte: *Hát mit akarnak maguk? Megbolondultak?* Körbeforogva, kíváncsian néztem szét, nem, más nem volt a szobában

miközben később, nyolcvannyolc idegbeteg nyarán a langyos rétyi vagy besenyői tóban úszkálva átgondoltam a szerkezetet, útnak indultak az emberarcú bulldozerek is és a világ hírállomásainak Tacitusai aggódni kezdtek a romániai falvakért és a haza akkori legszeretettebb fia visszautasította a rágalmakat

miközben nyolcvankilenc december 22-én, a televízióban Caramitru végre igazi hamleti szerepben világgá ordította, hogy menekül a zsarnok, a szilvápálinka kódén át is felrémlt a titkár négy évvel azelőtti kijelentése: *Hát nem értik, itten ez örök, az Elvtárs pedig halhatatlan*

miközben két héttel később Bécsben, a Grabenen, metsző januári szélben, kissé kárörvendően gondoltam arra, hogy mégsem volt igaza, az Elvtárs nem halhatatlan és az egész sem örök, tüzet kért tőlem egy bőrfejű (német testvérei csak később kezdenek Molotov-koktélokkal világítani a haragvó német éjszakában), de a gyanakvás ennek is ott ült a sárga szemében, amikor azt mondtam, *nincs*, ma sem tudom, miért? mindenesetre most miközben ezt írom, kilencvenhárom júniusában, azon tűnődöm, talán nem volt-e mégis igaza a jós-titkárnak; végül is mégiscsak folytatódik az Egész, és ki tudja, az Elvtárs volt-e az, akit lelőttek, mint egy kutyát, az akadémikus Elvtársnővel együtt? S miközben mindezt újra átgondolom, meglódul az évek körhintája: Moszkvában állok kilencvenegy februárjában, a metróban, cigányok, kurvák, vodka-, pornólap- és kegy-, valamint óvszerárusok között, s a regény öt-hatszáz kéziratoldala

megannyi *fehér madár*, ott röpköd a fejem körül, csak a befejezés távolodik; akkor átmenetileg nem is hiszem, hogy én ezt egyszer mégis befejezem; tán ezért is kezdem írni egy hét múlva Szuzdalban, a volt KGB-üdülőben, a *diszkoszvetőt*, végső kétségbeesésemben, nehogy ne legyen időm, nehogy tél van megint, az emeletes üdülő körül hatalmas orosz kutyák vicsorognak, a kandallóban méteres fahasábok égnek, ha más nincsen is, fa az van bőségesen s a falról Lenin elvtárs int be vadásztársainak, fejük felett a direkt kökénykék égen néhány jézus-fehér vadkacsa-kérdőjel

bizonytalan minden, mint a regényem, miközben Bécsben az aluljáróban egy albán menekültet figyelek kilencven hasonlóan hideg telén; épp snóblin veszíti el a feleségét, egy erdélyi cigány nyeri el s bizalmatlanul bámulja a pislogó balkáni asszonyt, aki kendője mögé rejti piruló arcát

a bécsi rendőrök pedig unottan fordulnak el, miközben én (ÉN! ÉN! ÉN! ÉN!) másfél hónappal később ocsúdok fel egy száguldó Oltcitben, Bukarestben és didergő szentjánosbogár-fények úsznak körülöttem, megannyi bányászlámpa, akkor még nem is sejtem, hogy történelmi esemény, az *első* bányászlátogatás vacogó szemtanúja vagyok, miközben a diszkoszvető elhajítja diszkoszát, a vadász lelövi a kitömött nyugatnémet madarat, az öttusázó alól a lovát, hogy barátunk díszszokéként tűnhessen fel Berlinben, miközben a színész a Kennedy repülőtéren udvariasan hajlongva nyitja ki egy taxi ajtaját!

a bokszoló pedig elfordul és egyre kucsmáját keresi! miközben Róbert, a volt katona már egy repülőn ül, Izraelből Ausztráliába utazik; a gépet persze palesztin terroristák térítik el; a *zsidók álljanak fel* – üvöltik, de Róbert nem mozdul, levelet ír nekem, talán hogy a róla szóló résznél felhasználhassam, a mindennapi félelmen medítál nyolcezer méter magasságban, váratlanul jön rá a filozófia egyetlen és alapvető kérdésére, el kell dönteni, *vállaljuk-e* az életet vagy nem?

amikor én elseperten izraeli világbíró tankomból, az életet választottam, hát természetesen megtagadtam egy-voltomat, a terroristák felkérésére nem álltam fel! Ha a háborúhoz semmi közöm, miért lőjön le esetleg egy őrült arab?

igen, itt tolonganak mindannyian a CIA-ügynökök, arca elgyötört, mióta egy szál nadrágban átúsza a Dunát egyfolytában töpreng valamin, a rendező Casanova viccein röhög, a vonaton elhalálozó költő a verseit mondja Artúrnak, aki szintén átpattant az elágazó ösvények kertjébe! A száguldó tévériporter épp telefonál, s itt sakkozik bölcsen, mint Buddha, Hugó is, aki mindent tud, amit tudni lehet; *mindenki itt van: kezdődhet a csúcstalálkozó*, íme mégsem marad el

miközben én az évek lépcsőin el-elcsúszva összevissza rohangálva igyekszem megtalálni regényem reménytelenül távolodó végét, a világban természetesen zajlanak az események, megtörténik, kimúlik és átváltozik az ideológia, miközben én írok és írok, beleírom magam a jövőbe

Fecske Csaba

Fecske Csaba

költő, publicista (Szögliget, 1948. március 10.)

Születésem dátuma körül némi zavar támadt, mert az anyakönyvbe, Isten tudja, mért, március 11-ét írták, de édesanyám határozottan emlékszik, hogy egy napon születtem Pirivel, az utcabeli kislánnyal, aki március 10-én született.

Gyerekkoromban nagyon sajnáltam, hogy nem március 15-én történt a dolog, olyan jó lett volna centenáriumi gyereknek lenni.

A sors iróniája talán, hogy Hajnalka lányom március 21-én, Kun Bélának kedves napján született.

Tehát 1948, nem egészen három évvel vagyunk a második nagy háború után, nagy a szegénység. Elevenek a sebek, majd minden családnak van halottja, sebesültje. Asszonyok várják haza férjüket, lányok a szívük választottját, sokan hiába.

Szoba-konyhás kis házban láttam meg a napvilágot, a Kosuth utcában, amely az alvégtől a felvéig szaladt.

A konyha, amit mi pitarnak nevezünk, szabadkéményes volt, a tűzhely füstje közvetlenül a kémény kürtőjén át távozott, télen ott

füstöltük a szalonnát meg a sódart. Mert Rákosi alatt is vágunk disznót. Persze feketén.

Szüleimnek mindene odaveszett a háborúban. Apám Biharkeresztesen szolgált csendőrként, onnét vezényelték a frontra. Édesanyám a bátyámmal viselősen egyedül maradt, elindult haza Szögligetre, a szüleikhez. Útközben, egy hajdú-bihari kis faluban szülte meg bátyámat jóakarátú emberek segítségével. Apám Franciaországban volt amerikai fogságban, szabadulása

után a határt Szentgotthárdnál átlépvé azonnal letartóztatták: mint a régi rendszer emberét, börtön, internálótábor várta. Többször volt szökésben, hónapokon keresztül bujkált szülőfalujában pincékben, padlásokon, szőlőhegyi kunyhókban. Kétéves korában pillantotta meg először a bátyámat. Az új rendszer megerősödésével – ami voltaképpen a diktatúra megkeményítését jelentette – amnesztiában részesült, de azért árgus szemek kísérték figyelemmel minden lépését még később is.

Szegényparaszti családba született, ősei zsellérek voltak. Apja az első világháborúban szerzett betegségben korán meghalt, Nagyanyám egyedül nevelte négy fiát, akik közül a legkisebb tizenhét éves korában meghalt, ma már könnyen gyógyítható betegségben. Apám a szegénység elől menekülve állt be csendőrnök, mert noha jó eszű gyerek volt, nem volt lehetőség a taníttatására. Apja mellett kitanulta a kőművesmesterséget, majd jóval később, negyvenvalahány évesen tette le a szakmunkásvizsgát, amikor már a Műemlékvédelmi Felügyelőség dolgozója volt.

Édesanyám jómódú családba született, kései gyermekként. Születésekor két bátyja már kijárta az iskolát. Nagyapám az első háború kitörése után nem sokkal orosz hadifogságba esett, és csak hét év múltán, 1921-ben került haza, csontig lesoványodva. A szibériai napok lerágták róla a húst. Hősi halottá volt nyilvánítva, hozzátartozói jelképesen el is temették, úgyhogy ő látta a saját sírját.

Anyai ági ősünk az 1710 körül pestis következtében kipusztult kis falu, Derenk lakossága helyére a Kárpátokból áttelepített lengyelek voltak. Derenkről kerültek a szomszédos kis faluba, Szögligetre, ahol aztán a falu legmódosabb gazdái közé küzdöttek

fel magukat. Szülei édesanyámat nem akarták férjhez adni az ágrólszakadt fiatalemberhez, apámhoz, csak miután anyám szökéssel fenyegette meg őket.

Bátyám négyéves volt, amikor megszülettem, én pedig hat, amikor húgunk született. A bátyám rám, én a húgomra vigyáztam, amikor már nagyobbacska voltam, és a szüleim a mezőn dolgoztak. Mert a faluban akkor nem volt óvoda. Szüleink, nagyszüleink idejében volt, az öregek a tanácsházát óvodaként emlegették, mert valamikor az volt az óvoda épülete.

Hamar a könyvek bűvöletébe kerültem, verselni is igen korán kezdtem, amit egy rövid időszaktól eltekintve sohasem hagytam abba. Valójában mindig is költőnek készültem. Minden iránt fogékony, érdeklődő gyerek voltam, jó tanuló, kis könyvmoly. Nem volt hát kérdéses, hogy továbbtanuljak. A kérdés csupán az volt, hogy milyen iskolában. Verselgető, rajzolgató gyerek lévén inkább gimnáziumban lett volna a helyem, de édesapám jobbnak látta, ha technikumba megyek, mert technikusként könnyebben tudok elhelyezkedni. Aztán jól tudta azt is, hogy egy volt csendőr csemetéjének nem olyan nagyok a lehetőségei. A Kohó- és Öntőipari Technikumba mentem, Diósgyőrbe.

Miskolc titokzatos, érdekes város volt számomra. Ennek ellenére nehezen szoktam meg, hazavágytam Szögligetre. Sokszor időztem a pályaudvaron, bámultam az érkező és kihúzó szerelvényeket, beszippantottam a gőzmozdonyok keserű füstjét.

Az iskola sem egészen az volt, amiről valaha álmodoztam, nem szerettem a sótlan szakmai tantárgyakat, de azért iparkodtam, nem akartam szégyent hozni szüleimre. Elsőben még osztályelső voltam, de aztán kipukkadtam, mint a defektes autó-

gumi. A sport és a lányok jobban érdekelték, mint a tanulás. Egyre több időt töltöttem az iskolán kívül. A tornatanárom olimpiai bajnokot szeretett volna nevelni belőlem, ám a sportot is legyőzte a bődületes erejű szerelem. De a vers megvolt még örökös vigasztként, kárpoztulásul.

Negyedikben csaknem kidobtak az iskolából egy rosszul sikerült diákcsinny miatt, amelynek elszenvedője voltam inkább, mint főszereplője. Mindenesetre botránnyhős lett belőlem. Ezek után persze nem mehettem egyetemre, pedig minden vágyam az volt. Érettségi után nem sokkal bevittek katonának, a Dunántúlon, Újdörögdpusztán voltam vegyvédelmis, közel Nagy László szülőfalujához, Felsőiskázhoz.

Megszületett viszont néhány vers, kincstári pecséttel ellátott kockás füzetbe írtam őket, amelyekkel bizonyos népszerűsége tettem szert. Naposként, állva olvastam Tolsztoj monumentális regényét, a *Háború és békét*.

A katonaságtól sem javasolták egyetemi felvételemet, sőt a KISZ-be

sem vettek föl, ahová nem minden hátsó szándék nélkül jelentkeztem.

Leszerelés után visszamentem korábbi munkahelyemre, a Kohászati Gyárépítő Vállalathoz. Itt dolgoztam különböző beosztásokban huszonhárom évig. Ekkor agyembólia következtében féloldali bénult lettem, rokkantsági nyugdíjba helyeztek.

Gyerekkoromban jelent meg az első versem, a Szabad Földben, a *madárijesztő dala* – ez volt az első vers, amiért pénzt kaptam, egyúttal ez volt életem első keresménye. Húszéves korom óta publikálok rendszeresen. Első verseskötetem *Arcok holdudvara* címmel jelent meg 1978-ban a Magvetőnél, legutóbb *Kiűzetés* című válogatott kötetem a Magyar Naplónál.

1973 óta élek együtt feleségemmel, aki két gyermeket, egy leányt és egy fiút szült nekem, ők pedig öt unokával ajándékoztak meg minket.

Kincses Károly

színművész (Újpest, 1948. március 10.)

Rákospalotán nőttem nagyra, a Pótlék-dűlő részen, ahol a homoktengerben három ház állt, utca nélkül – ja, és víz sem volt. Közel a Rákosrendező, ahol '56-ban nagy harcok dúltak. Nyolcévesen a pincében megtanultam félni az ágyúörgéstől. Másként gyönyörű gyerekkorom volt, szabad voltam a végtelen grundon, a még meglevő bombatölcsérek között. A nyarakat végig apai nagyszüleimnél tölthettem, egy baranyai falucskában,

Szentmihályfapusztán. Volt földünk, láttam még a szüleimet kézzel aratni, és megtanultam tehenet fejni és kukoricát kapálni. Korlátlanul kóborolhattam a pusztán a nyájtól a gulyáig. Ez a hangulat egész életemben nosztalgikus vágyként élt bennem. Az általánosban nem voltam éppen éltanuló, ráadásul a hittan miatt nem kedvelt az igazgatóság (a szüleimet sem). Apám jobb híján faipari technikumba adott, amihez nemigen volt kedvem, és ez eredményeimben is megmutatkozott. Mégis imádtam, mert kivételes osztálytársaim voltak, akikkel a mai napig törődünk egymással.

Az iskolában színjátszókör működött, melynek én is gyakran résztvevője voltam. Magyartanárom valamit megsejthetett bennem, mert az ünnepeken gyakran mondatott velem verset. Tizenhat éves voltam, amikor apám, negyvenévesen, felköltözött tőlünk a Jóistenhez. Úgy éreztem, magamra maradtam az életemmel. Szerencsére volt még egy erős férfi a családban, aki segített anyámnak felnevelni engem: nagyapám, aki példát adott, hogyan kell egyenes gerinccel élni. (Rákosi alatt két évet ült.)

Mindig pilóta akartam lenni, mert vonzott a végtelen. Sportrepültem és jelentkeztem a reptiszti iskolába. Nem sikerült. Tanácstalan voltam. Nagybátyám említette a Színművészeti Főiskolát. Azt sem tudtam, mi fán terem. 1966-ban jelentkeztem az akkor induló Várkonyi-féle osztályba. Nem volt mentorom, így igen rossz felvételi anyagot választottam. A harmadik rostán kiestem. Tíz évig nem jelentkeztem újra, és el is felejtettem az egészet. Katona lettem majd' két évig, de erről nem akarok többet mondani (bár egy regényre való kitelne). Huszonegy évesen megnősültem, tán mert el akartam szakadni az anyai felügyeletről. (Hát baromság volt...)

Dolgoztam ezután több munkahelyen. Többnyire belsőépítészeti munkákat kiviteleztem. Sok prominens munkám volt itthon és külföldön. Tulajdonképpen szerettem, és soha nem kerestem jobban. Aztán jött a szerelem. Egy ismert színésznagyság unokahúga. Meséltem az életemet. Benne a vonzódást a színházhoz. Akkor indult az operett-musical szak másodszer. Beadta a jelentkezési lapomat. Behívtak, felvételiztem, bár nem gondoltam egészen komolyan. Simán felvettek. Az életem felfordult. Nem volt keresetem, elváltam, vissza anyámhoz. Hajnalban újsághordás, nyolckor balettóra, délután állva aludtam. Bekerültem a Madách Színházba. Így már könnyebb volt, lett egy kis fizetés. Szép három év volt. Találkoztam sok nagy színésszel, és azokkal, akik osztálytársak lehettek volna, de már magasan jártak a mesterség létráján. Ezt nem volt könnyű pótolni. Nádasy Kálmán figyelt fel a hangomra, valószínű terveit lehettek velem, de sajnos közben ő is eltávozott. 1980-ban végeztem, Kazán István osztályában. Vámos László hívott az Operettszínházba, nyilván a hangom miatt. Oberfrank Géza volt a zeneigazgató, azonnal rám osztotta Figaro szerepét a Mozart-operában. „Hályogkovács” voltam a műfajban, mert nem volt semmilyen zenei képzettségem. Gézától egy évig tanultam az alapokat. A szerep sikerült. Több jó szerep jött ezután (és ORI-hakni).

Újra megnősültem 1984-ben. Feleségem rokon szakmabeli. Filmes ismeretség. Megszületik Dani fiam. Ebben az évben egy rossz mondatot sikerült mondanom a rendszer gazdáiról. Egy „jóindulatú” kolléga révén a belügy is tudomást szerzett erről. Kirúgnak a színházból. Nincs több fellépés Pesten. Józsefvárosi Színház – de hamarosan kiderült, hogy még mindig Pesten vagyok.

Leon Viktor – Stein Leo: *A víg özvegy*,
Danilo szerepében (Miskolci Nemzeti Színház,
2001, rend.: Horváth Péter)

Békéscsabáról (azt sem tudtam, hol van) hoztak egy szerződést – alá kellett írnom. A családdal leköltöztünk. Először nehéz, de aztán gyönyörű három év. Jókat játszom. Mindenfélét: operett, próza, musical. Sikeres időszak – megszerettem a vidéket.

Jön a „rendszerreform” 1989-ben. Vámos László hív a Hány-szerepre Debrecenbe, kilenc évre itt ragadok. Zádor András énektanárom segítségével operák sorát énekelem, voltam Rigoletto, Nabucco, Luna, Petúr, Escamillo, Renato, Silvio, Alfio, Figaro (*A sevillai borbélyban*). De közben voltam Néma levante, Nagyherceg és Tronkai báró. Fizikailag-szellemileg a csúcson!

Igazgatók jöttek-mentek, 1998-ban közös megegyezéssel megváltam Debrecentől. Egerbe és Miskolcra távoztam. Egerben három évig voltam vendég, Miskolcon pedig tag. Eger csodálatos emlék, nagy sikerekkel: *Viktória*, *Sybill*, *Karenin*, *Cherbourg-i esernyők*, *Egri csillagok*. Miskolcon

közben operák és sok más szerep: Petúr, II. Endre, Dulcamara, Malatesta, Falke. Pesten Koltay Gábor rendezéseiben tizenöt éven át ott vagyok a Margitszigeten, a Bakáts téren és a filmekben. Már húsz éve itt, Miskolcon. Őt igazgatót éltem meg. A várostól Déryné-díjat kaptam, más ilyesmim nincs is. Az utóbbi időben megváltozott a világ és a színház is. Ma is jó szerepeket játszom. Inkább azt érzem, hogy csak használnak. Én még a szép színházat szerettem, amit a Blaha Lujza téri Nemzetiben láttam, tizenhat évesen. Ma nincs ilyen. De lehet, hogy túl múlt századi színész vagyok. Ha visszanezék a negyvenéves pályámra, úgy érzem, mindig próbáltam azt maximálisan visszaadni, amit a Jóisten képességben nekem megadott.

Ennyi telt, és én nem tudhatom hetvenévesen, hogy ez kevés vagy sok, de néha-néha még boldog is voltam. Nincs hiányérzetem!

Bodnár Erika

színművész (Budapest, 1948. március 17.)

Várkonyi Zoltán legendás osztályában végzett 1970-ben. Ő volt Egérke Örkeny István *Macskajáték* című drámájának ősbemutatóján, Nyina a szolnoki *Sirályban* és Olga az Ascher Tamás rendezte Három nővérben, amellyel a Kátana József Színház

bejárta Európát. Bodnár Erika Jászai Mari-díjas, érdemes és kiváló művésszel mesterekről, pályatársakról és a legkedvesebb szerepeiről beszélgettünk.

– Az életem lényegében a főiskolával kezdődött. Addig kizárólag magamnak való, egyedül lévő, nagyon magányos ember voltam. A Színház- és Filmművészeti Főiskolán olyan közegbe kerültem, ahová bejárni, amelyben benne lenni, maga volt az élet, a szépség és a gyönyörűség. Fantasztikus tanáraim voltak, akiktől rengeteget tanultam. Várkonyi Zoltán volt az osztályfőnökünk, Vámos László pedig a beszédművészet-tanárunk, valójában azonban mindketten színészmesterséget tanítottak. Vámos a klasszikus szerzőkkel, Várkonyi inkább a kortársakkal foglalkozott. Mellettük tizenkét olyan osztálytársam volt, akikkel nap mint nap élményt jelentett együtt lennünk, és akik közül néhányval máig jó barátságban maradtam. Rengeteget tanultunk egymástól, én például Kern Andristól...

– *Mit lehetett akkoriban Kerntől tanulni?*

– Mindent, amit egy színházról tudni érdemes! Például rendezett min-

ket. Elárulom, hogy Várkonyi nagyon jó tanár volt, szigorú tanár, de ritkán járt be a főiskolára. A vizsgák előtt egy-két héttel megjelent, és megnézte, hogy állunk, mit csináltunk. Ez a gyakorlatban úgy zajlott, hogy saját magunk kikerestünk,

választottunk színházi anyagokat, amiket Verebes Pista és Kern Andris megrendezett. Kiosztották a szerepeket vagy megírták a helyzetgyakorlatokat, és egyúttal meg is rendezték a jeleneidet. Andris már akkor is hihetetlen módon tudott bánni velünk. Mindenkinek ismerte a korlátait, a nehézségeit, és érezte, hogy az illetőnek milyen szerepet kellene játszania ahhoz, hogy még jobb lehessen. Annyira értett a színházhoz és az emberekhez – azaz hozzánk –, hogy a barátságon túl olyan volt számomra, mintha tanárom is lenne. (Azt hiszem, mindezt persze csak ma gondolom így, akkoriban ez sokkal kevésbé volt tudatos.)

– *Hogyan dőlt el, hogy pályakezdőként a szolnoki Szigligeti Színházhoz kerül?*

– Az egy érdekes és nagyon szomorú történetnek indult, mert az osztályban már mindenkinek volt szerződése, csak nekem nem. Azért nem, mert az összes vizsgaelőadáson én voltam az „aktuális mama”. Mindig ősz páróka volt a fejemen, öregített arccal, ráncosan léptem a színpadra, így még a saját anyám sem ismert volna meg. A különböző színházakból érkező rendezők rendszeresen beül-

tek a vizsgaelőadásokra, és minden alkalommal mamaszerepben láttak. A negyedik évben már szerződni kellett volna, de egyetlen társulat sem keresett meg ajánlattal. Akkor úgy döntöttem, hogy magam nézek állás után, és vidéki színházakhoz adtam be a jelentkezésem. Végül Szolnokon azt mondták, hogy ha nekem megfelel, akkor leszerződhetnek, de egyelőre nem kapok a saját életkoromnak megfelelő szerepet, mert eddig csak öregasszonyként láttak. Nekem addigra már minden megfelelt...

Székely Gábor rendező is hasonlóan nehéz helyzetben érezhette magát, amikor Szolnokra került, ám nekem végül az ő érkezése változtatta meg a sorsom, és ezzel hatalmas szerencse ért. Székely rögtön a *Macskajátékkal* kezdett, amelyben megkaptam Egérke szerepét. Az életem az egyik pillanatról a másikra megváltozott! Hozzá kell tennem, Egérke is idősebb szerep volt az én akkori 22 éves koromnál, de az előadásból is kiderült, hogy nem ez volt a lényeg...

– *Egérke aztán Pestre is elkerült...*

– Az a „kirándulás” egy véletlennek volt köszönhető, mert a pesti változatban Egérke Halász Judit szerepe volt. Ő azonban rosszul lett a nyilvános főpróbán. Aznap délelőtt fölhívott Várkonyi, és beledörmögte a telefonba: – Bodnár, föl van öltözve? Akkor azonnal menjen le, várja a kocsit, behozzák a Pesti Színházba. Itt már megy a nyilvános főpróba, be kell ugrania a *Macskajáték* második felvonásába. Addig tart majd a szünet, amíg ide nem ér!

Székely Gábor már várt, a darabot Pesten is ő rendezte. Próbált megnyugtatni, hogy a Pestiben is ugyanúgy helyezték el a díszletet, ahogy Szolnokon volt. Azt hittem, hogy kezem-lábam összegabalyodik, és még megpróbáltam bedobni, hogy már

talán a szöveget is elfelejtettem... – Nem felejtetted el, a sűgő sűgni fog, csináljuk! – mondta Székely. Sebtében bemutattak a két főszereplőnek, Sullyok Máriának és Bulla Elmának – ők is csak nézték, hogy mi lesz ebből.

Így csöppentem a fővárosi előadásba. Négy nap múlva megtartottuk a premiert, és hála istennek, az előadásnak ugyanolyan sikere volt, mint Szolnokon. Mindkét bemutató után nagyon szép gratuláló levelet kaptam Örkény Istvántól.

– *Szolnokon milyen szerepek következtek?*

– Mindössze két évadot töltöttem Szolnokon. A *Macskajáték* után azonnal a *Sirályt* kezdtük próbálni, amiben Nyina szerepét játszottam. A próba-időszakban várandós lettem, nyáron megszületett a fiam. Hathetes volt, amikor folytattuk a próbákat.

Nyina óriási szerep, és újra egy hihetetlen találkozás következett Székellyel. Nagyon jó volt vele dolgozni! Maximalista rendező, akinél a próbák utáni megbeszélések gyakran éjjel 2-ig is eltartottak. A *Sirály* újra egy nagy fordulópontot jelentett a pályámon. Azt hiszem, lényegében igazolódott, hogy Egérke sikere nem csak a véletlennek volt köszönhető. Akkoriban még olyan színikritikusok írtak a lapoknak, akiknek a szavát az ember nagyon komolyan vette, és tényleg érdekelt, hogy mit írnak. Miattuk vettem meg az újságot.

– *Elárulja, hogy mire gondol?*

– Molnár Gál Péterre, Mészáros Tamásra, Demeter Imrere, Ungvári Tamásra és Koltai Tamásra. Ők komoly, részletes, alapos kritikát írtak.

– *Nem sokkal később Székely Gábor és ön is felszerződtek Pestre, a Nemzeti Színház társulatához...*

– Én elsősorban azért jöttem vissza Pestre, mert ezt a fajta életet

Spiró György: *Csirkefej*, Gobbi Hildával
(Katona József Színház, 1986, rend.: Zsámbéki Gábor)

egyedül egy gyerekkel nem lehetett vállalni. Feljöttem és anyámékhöz kötöttem, hogy segíteni tudjanak nekem. Másfél szezont töltöttem a József Attila Színházban, utána 1974 táján elkerültem a Nemzetibe, amiért amíg élek, nagyon hálás vagyok Major Tamásnak. Azzal, hogy odavett, másodszorra is megmentette az életemet. Nagyon jól indult minden, kicsi szerepekkel kezdtem, de nem sokkal utána Surát játszottam Gorkij *Jegor Bulicsov* című darabjában Básti Lajos partnereként. Attól kezdve már egymást követték a nagy szerepek. Egészen addig, amíg elkövetkezett a nagy változás, és megérkezett a két Gábor: Székely és Zsámbéki.

– *Az felért egy forradalommal?*

– Maga volt az örület! Emlékszem, a társulat lent ült a nézőtéren, és velünk szemben, fönt a színpadon foglalt helyet Nagy Péter akadémikus, irodalomtörténész, az akkori igazgató, s mellette a fő-, illetve a vezető rendező, Székely Gábor és Zsámbéki Gábor. Nagy Péter rögtön úgy kezdte, hogy „jöttek az idegenlégiósok, de reméljük, hogy beváltják a hozzájuk fűzött reményeket”. A társulat egy része, az igazi

nagy bölények ellenségesen viselkedtek. Nem titkolták a véleményüket, amely szerint: „mit keres itt ez a két taknyos? Ők fogják nekem megmondani a nyolc Kossuth-díjjal, hogy mit csináljak? Azt már nem!” A próbákon rendszeresen megtörtént, hogy nem voltak hajlandóak együttműködni a rendezőkkel.

Szóval, zűrösen kezdődött ez az időszak. Jöttek új társulati tagok Kaposvárról, jöttek Szolnokról is, és természetesen akadtak

a Nemzetinél is olyanok, akikkel jól lehetett dolgozni. Mi, fiatalok belülről próbáltunk összetartani, tudtuk, hogy ami most történik, az jó. Ki tudja, hogy meddig maradt volna így ez a helyzet, ha hirtelen nem jön a nagy lehetőség, hogy a Nemzeti korábbi kamaraszínháza, a Katona váljon önállóvá. Aczél György nem akarta, ellenállt, de Pozsgay Imrének, az akkori művelődési miniszternek valahogy sikerült megbundázni. Ez kettejük játszmája volt. Azt hiszem, kis mértékben az is nyomott a latban, hogy Major Tamás és Gobbi Hilda azonnal mellénk álltak, és azt mondták, ha új színház alakul, akkor ők azonnal jönnek. Az az igazság, hogy amikor a múltból esett szó, akkor sokat veszekedtek, de a munkában fantasztikusak voltak. Major nagyon sokat segített a színház alapítása körül.

– *Vajon miért álltak a fiatalok mellé?*

– Hilda megszállottja volt az ifjúságnak. Ő mindig nagyon szerette a „partizánakciókat”, és nyilván a fiatalokban látta a siker reményét. Szlektált persze, nagyon szigorú volt, és csúnyán is tudott viselkedni, ha valakit nem tartott tehetségesnek. De akit

szeretett, arra nagyon figyelt, és azt komolyan segítette. Számptalan színházon kívüli ügyért is dolgozott a színészotthonoktól a Nemzeti Színház újraépítéséig. Komoly kapcsolatokkal rendelkezett, néha még lakást is tudott szerezni a fiataloknak.

A régi színházi felvételeket vagy filmeket nézegetve azt látom, hogy Major a maga idejében sokkal modernebb módon játszott, mint egy-két mai fiatal színész. Ő kortalan. Olyan fantasztikus ember volt, hogy nehezen tudtunk lépést tartani vele. Szellemileg nagyon sokkal járt előttünk. Szóval, Hilda és Major nem úgy voltak társulati tagok a Katonában, mint a két nagy öreg, inkább mint a két fiatal, akik után csak kapkodtuk a fejünket.

– *Spiró György Csirkefej című darabjában Gobbi és ön együtt játszottak...*

– Egy öltözőben öltöztünk, és nagyon megrendítő volt, ahogy a Vénasszony szerepére készült. Irgalmatlanul izgatottan, idegesen, pontosan tudva, hogy ez egy fontos darab, ez számára nagyon fontos szerep, hogy ez az előadás egy nagy űgy. Érezte, hogy ezt nagyon jól kell megcsinálnia. Bevallom, magam nem gondoltam volna, hogy ennyi energiát fordít minderre. Minden este már öt órakor bejött a színházba, az öltözőben mondta a szöveget. Rendbe tette a lelkét, a fejét az egész napi futkosás után. Nem értettem, hogy miért van erre szüksége, hiszen annyi minden van már mögötte. Ma már értem...

– *A Három nővér 1985-től a Katona József Színház egyik ikonikus előadása volt. Négy fantasztikus színésznő kapott benne szerepet. Básti Juli, Szirtes Ági, Udvaros Dorottya mellett ön Olgát játszotta. A próbák idején mennyire volt feszült a hangulat a színfalak mögött?*

– Akkor leszállt egy angyal a menynekéből! Az az előadás úgy született meg, hogy szinte észre sem vettük. Már a próbákat sem úgy kezdtük el, ahogy egy hagyományos Csehov-darabot szoktak. Mindenkit elöntött valamilyen önfeledt boldogság, és biztosak voltunk abban, hogy olyat csinálunk, amit más még nem látott meg ebben a drámában. Például azt, hogy ebben az előadásban nagyon sokat lehet és kell nevetni, hogy ez nemcsak egy bánatórület meg szünet szünet hátán, hanem itt néha mindenki fölpörög és 120 fokra hevül. Ezt valamilyen éreztük. Talán hihetetlen, de annyira szerettük egymást, mint azt hiszem, se előtte, se utána soha. A próbaidőszak alatt kivételesen egyikünk sem foglalkozott azzal, hogy ki a szebb, ki a jobb, ki van most feljebb, ki van lejjebb. Lent ültünk a nézőtéren, amíg a másik volt a színpadon, és néztük egymás játékát. Ascher Tamás, a rendező pedig, mint a bolond röpködött. Gyakran ő is ott ült mellettünk, és döbbenten nézte, hogy mit talált ki Szirtes Ági a tűzvész-képben, vagy mit talált ki Básti Juli az előadás utolsó jelenetében. Egymásból építkeztünk és rettenetesen tudtunk örülni a másik sikerének. Így zajlott az egész próbafolyamat.

– *Számptalan mozi- és tévéfilmben játszott. Filmezés során is volt hasonlóan emlékezetes élményben része, vagy filmkészítésénél erre nincs idő?*

– Egyetlen olyan filmre sem emlékszem, amelyet rossz hangulatban forgattunk volna. Mindig kiváló stábbal dolgoztunk, amelynek minden egyes tagja odafigyelt egymásra. Nem hiszem, hogy csak a szerencsén múltott. A filmes stáb ugyanis egy nagyon zárt világ. Amikor elkezdődik a munka, a csapat számára létkérdés, hogy a készülő alkotás a lehető legjobb

legyen. Ha ott rosszat csinálsz, akkor neked annyi.

Akadtt azért olyan film, ami személyes okokból nagyon közel áll hozzám. *Lányarcok tükörben* a címe. Mándy Iván a saját novelláiból írta a forgatókönyvet. A film nem lett túl sikeres, talán még a tévében sem adták le. Számomra azért volt fantasztikus, mert a forgatás alatt mély barátságot köthettem Mándy Ivánnal. Mondhatom, hogy több mint egy évvel a film bemutatója után is, minden hónap második szerdáján 11 órakor találkoztunk a Különlegességi cukrászdában. Alkalmanként másfél-két órát beszélgettünk. Akkoriban még a Nemzeti Színházban játszottam, és gond nélkül át tudtam szaladni a Népköztársaság útja és Izabella utca sarkára. Rendkívül közel állt hozzám Mándy világa. A lány, akit játszottam, Borika, felszolgálónő. Zűrös családjában mindenki elnyomja, pénzt kunyerálnak tőle, elszedik a borralalóját. Tökéletesen kiszolgáltattott, ám ugyanakkor végtelenül tiszta szívű ember, aki nem érti, hogy mindez hogyan történhet meg. Akkor úgy éreztem, hogy ehhez hasonló a saját életem is. Nem sokkal korábban kerültem a Nemzetibe, és átéltem, hogy bejött Básti Lajos, Beszenyei Ferenc, Kállai Ferenc, ott álltak körülöttem, észre sem vettek, és én akkor egy semmi voltam. Nekem Borika szerepe volt a legszebb élmény a filmszerepeim közül.

A tévéfilmek közül az egyik kedvencem a *Szent Kristóf kápolnája* volt, Páger Antallal. Egy időben rengeteg szerelmes szerepet kaptam. Amit kiemelnék, nem ezek közül való, egy különleges történet. Szerzője Palotai Boris. Írókollégái talán kevésbé értékelték munkásságát, pedig remek forgatókönyveket írt, amelyekből kitűnő tévéjátékok készültek. A *hetedik*

év című film arról az időszakról szól, amikor Magyarországon fölszámolták a nyilvánosházakat, és a lányokat a sztálinvárosi építkezésre vitték. Nekik is talicskát kellett tolniuk és keverni a maltert. Szerepem szerint egy ilyen csajt kellett eljátszanom. Isteni volt! Az egyik jelenetben Tábori Nórával kijöttünk a kuplerájból feltűzött hajjal, kifestett szájjal, és a következő pillanatban toltuk a cementet magas sarkóban. Nagyon ötletes vágással készült a jelenet, benne volt a korszak teljes abszurditása. Bács Ferenc játszotta a gyár főmérnökét. Belém szeretett, majd feleségül vett – a hetedik év a házasság válságára utal. Imádtam ezt a szerepet, lubickoltam benne, mert nem volt jellemző, hogy rosszlányokat játszhatok. Hálás is vagyok Nemere László rendezőnek, hogy éppen rám gondolt.

– *Jelenleg milyen darabokban találkozhat önnel a közönség?*

– A *Katonában* benne vagyok a *Borisz Godunovban*, és a *Sufniban* a *Petra von Kant* című darabban, amit nagyon szeretek, mert remek előadás. Játszom a *Minden jó, ha jó a vége* című előadásban és *A mi osztályunkban* is. Rachelka szerepe egészen hozzám nőtt. Már hetedik éve telt házal megy a Kamrában. Mi, színészek, akik játszunk, azt szeretnénk, ha még hosszú ideig műsoron maradhatna. A színházban azonban gyakran megtörténik, hogy valami, ami fontos, véget ér, de a múlt sok tanulságot rejt, amit jobb nem elfelejteni.

(Kérdező: Rojkó Annamária)

Muszte Anna

színművész (Nyírmada, 1948. március 19.)

Nyírmadán születtem, és ott is cseperedtem fel gyermekként. Sok-sok szülői szeretetet kaptam neveltetésem során drága Nagymamámtól. Szerencsémre, mert nagy szükségem volt rá. Az évek során sok megpróbáltatásban volt részem, de közben örömek is értek utam során. A legboldogabb főiskolás éveim alatt voltam. Nagyszerű tanárim: Ádám Ottó, Várkonyi Zoltán, Nádasdy Kálmán segítségével találtam magamra. Később kitűnő rendezők: Szinetár Miklós, Fábry Zoltán, Huszárik Zoltán által kapott feladatok adtak bizalmat, hogy folytassam a pályát. Zseniális kollégáktól tanulhattam munkám során. Több vidéki színházban kaptam szép feladatokat. Szerepeimben mindig hiteles őszinteségre törekedtem.

Hálás vagyok a közönség szeretetének, a sikereknek és a sok tapsnak.

Niccolò Machiavelli: *Mandragóra*
(Békés Megyei Jókai Színház, 2004,
rend.: Konter László, fotó: Illovszky Béla)

Musste Anna

Raduly József

kultúrpolitikus (Gáva, 1948. március 19.)

Én, Raduly József születtem 1948. március 19-én a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Gáva községben. Családom háromszáz évre visszamenően cigány muzsikuscsalád, anyai és apai ágon egyaránt.

Nyolcan voltunk testvérek, ebből már csak ketten élünk. Küzdelmes, nélkülözésekkel teli gyermekkorom volt. Édesapámat a második világhábo-

rúban munkatáborba vitték, és nyomorék emberként tért haza. Anyám időközben nagyon súlyosan lebetegedett. A Rákosi-éra nem kedvezett a cigány muzsikuskoknak, mert a cigány muzsikusokat „dzsentrimaradványnak” tekintették. Ezek a kitűnő cigány muzsikusok megélhetésük miatt rákényszerültek, hogy az építőiparban, gyárakban és bányákban segédmunkásokként dolgozzanak. Legidősebb bátyámnak kellett vállalnia a családfenntartói szerepet, hogy életben maradhassunk, így ő a zeneakadémiai, illetve állatorvos-tudományi egyetemi tanulmányait sem kezdhette meg.

Minden testvérem, így én is az anyatejjel szívtam magamba a cigányzene szeretetét és művelését. Időközben, a hangok világát megismerve, vágyat éreztem a betűk világának megismerésére. Felismertem, hogy kitaszított, nehéz sorsú életemben és életünkben csak tanulással, tudással és színvonalas, becsületos munkával és életvitellel lehet pozitívan megváltoztatni élethelyzetünket. Ahogy ta-

nultam a középiskolában és felsőfokú iskoláinkban, úgy parallel állandó jelleggel zenéltem, muzsikáltam, zenekarokat, együtteseket hoztam létre és működtettem, közben tudatosan kutattam népem, a cigányság történelmét, társadalmi helyzetét stb.

Az egész életemet egy misszióknak tekintem, hiszen olyan cigánytelepen nőttem

fel – a gávai cigánytelepen (Fertőn) –, ahol ötszáz cigány élte keserű, nehéz, kilátástalan és megaláztatott mindennapjait. Ennek ellenére családuk mindent elkövetett, hogy cigány testvéreinknek követendő életmintát mutassanak, és a hétköznapjaira vonatkozó, legszélesebb körű feladataik megoldásában is konkrét segítséget és tanácsokat adtak.

Én pedig arra törekedtem, hogy megmutassam saját magamnak, családomnak, a cigányságnak és a többségi társadalomnak, hogy tehetséges nép a cigány, ha megfelelő kitűzött céllal, elszántsággal és alázattal rendelkezik. Ha ehhez pluszként megkapja a társadalom és a mindenkori kormány anyagi, erkölcsi, politikai támogatását, és ezáltal bizonyítási lehetőséget kap a szűkebb és tágabb környezetének pozitív megformálásához. Így tudja kibontakoztatni a benne lévő készségeit és képességeit, s ezáltal hasznos taggá tud válni a magyar nemzetnek, a magyar társadalomnak. Ezért én ezzel az elvel azonosulva, éjt

nappallá téve tanultam és dolgoztam! *Ma már büszkén elmondhatom, hogy többdiplomás cigányember vagyok. Ellenben olyan hivatást művelek – művészet és közügyek, valamint a közjóért való állandó tevékenység –, amelyre méltán ráillik az a mondás, hogy „ami ma elég, az holnap rém kevés”!* Ez az elv vezérelt és vezérel egész életemben!

Végzettségemnek megfelelően mezőgazdasági gyakornokként, főállattenyésztőként, főagronómusként tevékenykedtem a mezőgazdaságban, majd szociális intézet igazgatójaként, vállalati vezérigazgatóként dolgoztam. Mindezen feladatok végzése mellett állandóan társadalmi munkában cigányügyekkel foglalkoztam, a cigányság sorsának jobbra fordításáért tevékenykedtem. *Nem a cigányügyből, hanem a cigányügyért éltem és élek ma is!!!*

1989 után az új demokráciában civil szervezeteket hoztunk létre, és eljött az az idő, amikor a cigány a szemével nemcsak nézni, hanem „látni” is akart!

Időközben az első demokratikusan létrejött és megválasztott cigány szövetség elnöke lettem, amelynek teljes hivatalos neve Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége (MCKSZ) volt. Ezután következett a 100 Tagú Cigányzenekar elnöki-produceri feladatának ellátása 17 éven keresztül.

- Két választási cikluson keresztül (8 év) az Országos Cigány Önkormányzat kulturális és művészeti alelnöke voltam.

- 12 évig a Nemzeti Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány kurátora voltam, amelyet a magyar kormány hozott létre, és egyedül képviseltem a magyarországi cigányságot, honorárium nélkül.

- 2007-től napjainkig működtem az Esély a XXI. Században Művészeti-Oktatási-Kulturális-Közéleti Alapítványt (MOKKA) honorárium nélkül.

- 2008. április 11-én rendeztem meg alapítványommal a cigány értelmiségiek II. országos tanácskozását a Magyar Tudományos Akadémián, ahova az egész magyarországi cigány értelmiség meghívást kapott és képviselte is magát. (Az I. országos értelmiségi tanácskozást is én szerveztem 1988-ban.)

- 2008-ban létrehoztam 80 fő munka nélküli muzsikus cigánnyal a Józsefvárosi Cigányzenekart, amely a mai napig működik, és foglalkoztatva vannak, ezáltal kenyeret biztosítanak családjuk részére, és a muzsikusok „részben” visszakapták emberi méltóságukat.

- 2010-től 2014-ig Budapest főváros FIDESZ–KDNP önkormányzati képviselője voltam.

- 2012-ben kezdeményeztem – s létrejöttét, megvalósulását végigvezényeltem – a Budapest VIII. kerület Józsefvárosban megvalósítandó Muzsikus cigányok parkját, benne a szoborparkkal, amely a VIII. kerület Baross utca és Szigony utca kereszteződésében található, és 18 világhírű muzsikus cigány bronzszobrát foglalja magában.

- 2014 októberében létrehoztuk a Cigány Filharmonikus Zenekar budapesti együttest 117 fővel.

- 2014 óta folyamatosan megrendezzük a ma már tradicionálisnak számító *Cigányvarázst*, a Kárpát-medencei cigányprímások és -zenekarok fesztiválját.

- Nevemhez kötődik a Cigányvarázs jelzővel ellátott, különböző művészeti ágazatokban megrendezésre kerülő rendezvények, kiállítások, tanácskozások, koncertek stb. sora.

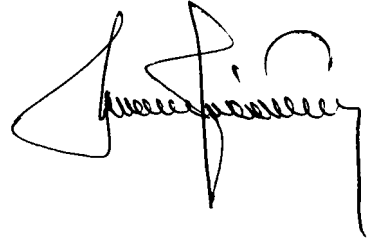
- Az MMA (Magyar Művészeti Akadémia) köztestületének 2017-től vagyok a tagja.

- Tagja vagyok a Roma Koordinációs Tanács kulturális szakpolitikai testületének.

Kitüntetések:

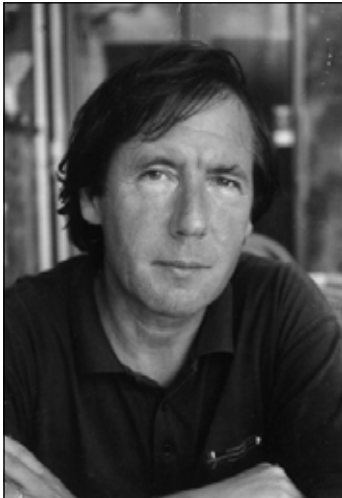
Japán Min-On Koncert Association zeneművészeti kitüntetés (1993); A Magyar Köztársaság Érdemrend lovagkeresztje (1999); Magyar Örökség-díj (2000); a Magyar Kultúra Lovagja (2001), A Magyar Rádió és Televízió nívódíja (2001); a Magyar Cigány Kultúra Nagykövete (OCÖ-díj, 1998);

a Magyar Tudományos Akadémia kitüntetése (2008); Tudománnyal a népszolgálatában kitüntetés; a Magyar Köztársaság monacói főkonzuljának emlékérmé (2001); a Lengyel Köztársaság parlamenti elnökének kitüntetése (2000); a Luconi Nemzetközi Zenei Fesztivál győztesének kitüntetése (2004); Józsefvárosi Becsületkereszt (2008)

Borsi-Kálmán Béla

történész, műfordító, diplomata (Csengerbagos, Románia, 1948. március 22.)

Elsősorban történész, másodsorban műfordító volnék, de a diplomáciai pályát is kipróbáltam. Sőt, tizennyolc és huszonegy éves korom között négy évet a magyar labdarúgás világában is eltöltöttem, ebből kettőt első osztályú csapatok, a Csepel NB I-es ifjúsági együttese (1966. július–december) és a Ferencváros tartalékcsapata (1968. augusztus–1970. március 22.) öltözőjében. Ennélfogva a hatvanas évek már hanyatlásnak induló futballja (s az azt körülvevő sajátos 'milió') is meghatározó eleme magyarországi szocializációmnak, kivált az FTC akkor még világszínvonalat jelentő nagycsapata árnyékában lemorzsolts tizenkilenc hónap, amely életre szóló élményanyag – mindmáig! (Hajdani játékosársaim közül heten lettek nagyválogatottak, köztük két „negyvennyolcas” is: Bálint László és Kú La-

jos.) Írói nevem Borsi-Kálmán Béla, személyi igazolványomban dr. Kálmán Béla Ferenc szerepel. A névváltoztatás magyarázata az, hogy amikor az 1972-es *Égtájak* c. antológiában első publikációm, egy román kisregény fordítása (Petru Popescu: *Hans Torberg háborúja*) megjelent, ezt is, és még további három novella-, ill. regényfordításomat gyanútlanul *Kálmán Béla* néven szignáltam. De kiderült, ez a név „foglalt”: Kálmán Béla, neves debreceni nyelvészprofesszor akadémikus (1913–1997) – *A nevek világa* című kitűnő könyv (Gondolat, 1969) és számtalan

magvas nyelvészeti közlemény szerzője – használja, aki megunta, hogy román fordításaim korrektúráit rendszeresen ő kapja, míg az ő finnugor nyelvekből készített irodalmi átültetéseit nekem juttatja el a posta. Kinyomozta tehát, ki fia-borja vagyok (akkoriban a földkerekség második legrégebb román tanszéke, az ELTE Román Filológiai Intézete tanársegéde voltam, amelyet 1863-ban szerveztek, régebbi tehát, mint az 1864-ben Cuza román fejedelem által alapított bukaresti műintézmény), s megkérte tanszéki elöljáróimat, utasítsanak a korrekcióra. Ezt 1977 tavaszán készséggel megtettem, anyai nagyanyám – a nagykállói hétszilvafás kismemesi eredetű Borsi Erzsébet – családi nevét biggyesztettem egy „kiskötőjellel” a rimaszombati iparúzó, ugyancsak kismemesi gyökerű Kálmánok elé. Bár ne tettem volna! Ezzel ugyanis nem várt bonyodalmak okozója lettem, hiszen akkoriban, hamvasan fiatal és naiv lévén nem tudhattam, hogy az emberek Magyarországon – tisztelet a mindenkori nagy kivételeknek – csupán felületesen olvasnak (ha egyáltalán), s egy kötőjel megjegyzése/memorizálása lehetetlen feladatnak (*mission impossible*) bizonyulhat. Így eshetett, hogy az elmúlt négy évtizedben nem kevesebb, mint harminc (!) téves változatot számoltam össze, hiszen – kötőjel nélkül – a három tősgyökeres ótörök eredetű Árpád-kori magyar név (Béla, Borsi és a Kálmán) tetszés szerint elegyíthető. (A sors iróniája, hogy épp ma, január 29-én, e minieletrajz összeeszkábálása előtt pár perccel kaptam meg elektronikus postán a 31. változatot: „Borsi B. Kálmán”...) Román nyelvtudásom oka és magyarázata, hogy Észak-Erdély Máramaros tartományában nőttem fel, de 1962-ben, tizennégy éves koromban családotul Magyarországra költöztünk/költöztem. Akárhogy is számolom, ez jóval a Páskándi Géza 1974 augusztusi áttelepülésével kezdődő újabb nagy „transzilván exodus” előtt történt... S noha Csengerbagoson születtem, négy hónapos koromtól a Nagybánya környéki, legalább egy évszázada szórványvidéknek számító Szinerváralján (Erdős Sylvester János, a magyar irodalmi nyelv egyik „atyja” bölcsője is itt ringott) jártam egy évig román óvodába, s ugyanitt kezdtem a magyar nyelvű általános iskolát, amelyet 1960 és ’62 között Szatmáron folytattam. A gimnáziumot Sárospatakon (1962–1965) és Budán, a sashegyi Arany János 12 évfolyamos iskolában (1965–1966) végeztem. Végül a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán Eötvös-kollégistaként fejeztem be felsőfokú tanulmányaimat történelem–román szakon 1973-ban. Itt derült ki 1970 tavaszán egy stilsztikaóráon, hogy viszonylag könnyen fordítok. A próbakő az egyik legnagyobb román prózaíró, Liviu Rebreanu (1885–1944) – magyar nevén Rébrán Olivér –, aki magyar nyelven jegyezte első novelláit, egy korai románul írt zsenigéje, az *Ofilire/Fonnyadás* tolmácsolása volt. Az egyetem elvégzése (s egy alig másfél éves, az OSZK-ban töltött szakozói „karrier” meg féléves tolmács-műfordítói szabadúszás) után, 1976 januárjától tehát tanársegéd lettem az ELTE román tanszékén, öt éven át ott román irodalomtörténetet tanítottam, közelebbről a XVIII. század végétől a XX. század elejéig tartó periódust – természetesen románul. Azt az időszakot, amelyet „a nagy klasszikusok” korának nevez a román szakirodalom, vagyis az „Erdélyi Iskola” kiemelkedő személyiségeitől (Inocențiu Micu-Klein, Gheorghe Șincai és Petru Maior) Eminescu, Caragiale, Macedonski korszakán át a múlt század elejéig, amelyet Coșbuc, Goga és Delavrancea neve fémjelez. Sokat fordítottam román irodalomból (Mircea Eliade, Eugen Barbu, Constantin Țoiu, Ioana Orlea, Petru Popescu, Nicolae Velea, Dumitru Radu Po-

pescu, Mihai Sin stb.), később franciából is (egyebek között részleteket Simone Signoret *Emlékirataiból* és egy novellát Danièle Sallenave-tól, újabban pedig Henry de Montety, Dél-Franciaországban élő történész-esszéírótól). Itt illik megemlítenem, hogy a magyar irodalomba egy apai ágon nagyszebeni macedo-román (aromán) származású, sajnálatosan elfeledett kiváló magyar filológus, irodalomtörténész, nem mellékesen a Szépirodalmi Kiadó nagy szerkesztő-triójának (Belia György–Domokos Mátyás–Réz Pál) beltagja, Belia György (1923–1982) vezetett be, ő világosított fel a magyar szellemi élet rejtett erővonalairól, a mindmáig nem csökkenő intenzitású önsorsrontó 'szekértáborosdi' mibenlétéről, vagyis arról az erősen aláaknázott terepről, amelyen egy zöldfülű kezdő, aki nem csupán „vidéki”, hanem még külhoni magyar is, menthetetlenül eltéved, vakvágányra kerül, rosszabb esetben örökre elkallódik, ha nem veszi valaki időben a szárnyai alá. Belia, akit '56-os tevékenysége miatt 1958 körül elcsaptak a Szépirodalomból, s egy ideig középiskolai tanárként kereste kenyerét, úgy kapaszkodott vissza, hogy tizenkilenc éves korától autodidakta módon – a nyelvzseni Gáldi László nyelvtankönyvéből – megszerzett romántudását hasznosítva az Európa Kiadó lektora lett: fordított, szerkesztett és zsákszámra lektorálta a román regényeket. Aztán, amikor a hatvanas évek végén visszakerült anyaintézményébe, egy idő után nem bírta már a kettős terhelést, s helyettest/utódot keresett magának. Rövidre zárva: többévi kísérletezés után 1971-ben én akadtam fenn a rostáján. Főként az ő ösztönzésére kezdtem el ismertetéseket, lexikoncikkeket, esszéket, majd kisebb tanulmányokat közölni a román irodalom és a magyar–román (román–magyar) szellemi kapcsolatok köréből, s természetesen ő szerezte első komolyabb fordítói megbízatásaimat. (A csúcs Constantin Ţoiu *Vadszőlőlugas* című regénye volt, amelynek átültetéséért 1980-ban megkaptam az Európa Kiadó nívódíját.) S ugyancsak ő szervezte első bukaresti tanulmányutamat 1974 novemberében, amelynek során Ioana Orlea alias Maria-Ioana Cantacuzino (1936–2014) révén (akitől 1974-ben a *Kövek a tengerparton* című regényt fordítottam az Európa Kiadó *Modern Könyvtár* sorozatába, s aki az egyik legelőkelőbb fanarióta család kései leszármazottja volt), először kerültem kapcsolatba az egészen sajátos, egyszerre balkániasan nyers, ugyanakkor elképesztően, már-már párizsian kifinomult, fura módon s anakronisztikusan késő bizánci jellegű bukaresti szellemi élettel, amelynek érdekérvényesítő képessége, hajlékonysága, ügyessége és rámenőssége – s persze szerencséje – nélkül sohasem jöhetett volna létre Nagy-Románia. Vagyis esszéista-műfordítóként kezdtem a pályámat, s csak később lettem történész: csaknem három évtizeden át kutattam a magyar–román kapcsolatok históriáját, különös tekintettel egy (akkor még) igazi nagyhatalom – *Franciaország* – kelet-közép-európai érdekszférájára, amelybe természetesen népeink sorsának alakulása is beletartozik. Közelebről szintén az 1789–1920 közötti korszakról van szó. De ehhez valóban át kellett nyergelnem historikusnak, amihez két nagynevű – egyébként hozzám hasonlóan partiumi származású – professzor, Diószegi István és Szabad György (1924–2015) jelentette az első mozgatót, illetve az elengedhetetlen szakmai és szellemi fogószót és szakmai-emberi támogatást. Diószegi azzal, hogy 1967. július elején ő felvételiztetett történelemből a pesti bölcsészkaron, majd '70 januárjában a folyosón megszólított s meghívott diplomáciatörténeti szemináriumára, míg a parlament leendő első szabadon választott elnöke 1969. szeptember végén – megtud-

ván, hogy olvasok románul, kutatási témám viszont elhúzódó és illúzióknak bizonyuló 'futballistaságom' miatt nincs –, nagy meglepetésemre felkért, hogy hozzá írjam szakdolgozatomat. Ennek címe *Mihail Kogălniceanu és Magyarország* volt, amelyet, gyakorlatilag minden előzmény nélkül, 1973 elején rendkívül nagy erőfeszítéssel összeütöttem. Ebből nőtt ki első komolyabb szakmai visszhangot keltett könyvem, az *Együtt vagy külön utakon*, mely a Magvető *Nemzet és emlékezet* sorozatában jelent meg 1984-ben, majd átdolgozva, rendesen megjegyzetelve az Akadémia adta ki 1993-ban *Nemzetfogalom és nemzetstratégiák* címmel. (Alcímük majdnem azonos: *A Kossuth-emigráció és a román nemzeti mozgalom kapcsolatának történetéhez*, illetve *A Kossuth-emigráció és a román nemzeti törekvések kapcsolatának történetéhez*.) Az előzőt egyetemi doktori formájában 1980 decemberében, míg az utóbbit kandidátusi disszertációként pontosan tíz évvel később védtem meg, s létezik egy rövidített angol nyelvű változata is egy igen rangosnak számító amerikai könyvsorozatban (*Hungarian Exiles and Romanian National Movement, 1848–1867*. Highland Lakes, New Jersey, 1991[1992], Columbia University Press [Atlantic Studies on Society in Change, East European Monographs] XVI+333 p.).

S hogy mire is jutottam a Szabad György és Diószegi István által inspirált kutatásaim summájaként? Nem igaz az, amit sokan gondoltunk, hogy a magyar történeti fejlődéshez, a magyar mentalitáshoz az erdélyi románság áll a legközelebb. Ez a moldvaira sokkal inkább igaz. A magyar társadalomfejlődésnek, az erdélyi integrációs-asszimilációs folyamatoknak, bármennyire meglepőnek tűnjék is ez, lényegében a *moldvai a valódi tükörképe*. Ez hasonlít leginkább az általános magyar nemzetfejlődés stratégiájához, és különösen annak modelljéhez, mintázatához. A nemesi típusú közép-európaias modell ez, kis keleti (oroszos) beütéssel, de erős lengyeles-magyaros (rendies) vonásokkal. Emiatt volt-lehetett szerintem annyira nagyfokú a rokonszenv a Kossuth-emigráció kis-és középnemesi, arisztokratái és a moldvaiak: Cuzáék, s főként *Kogălniceanu* között. Az egy banalitás, hogy igaz párbeszéd csak szociológiailag azonos vagy hasonló szintű, illetve mentálisan egymáshoz közel álló nézeteket képviselő társadalmi kategóriák képviselői között lehetséges. Ez akkor – a XIX. század derekán – még megvolt, és ezért nagy kár, nem csupán a román–magyar viszony, hanem az egyetemes román fejlődés szempontjából is, hogy ez a szerintem „legeurópaiasabb” román társadalomtörténeti fejlemény, a *moldvai periferiára* került, s ma már a szociológiai alapképletét, mentális írmagját sem volna könnyű megtalálni. A magyar és a közép-európai társadalomalakulástól épp az az irányzat a legidegenebb, mely végül is a román történelemben dominánssá vált, a havaselyi-olténiai (balkáni, kisázsiai-bizánci hagyományokat ötvöző) *álpolgári fejlődés*, mely dinamikusságában, ügyességében és az ottomán nagypolitika fogásait briliánsan alkalmazva, szert tett az erdélyi magyar társadalomfejlődés visszájaként értelmezhető, az ottani görögkatolikus (unitus) román értelmiség által kifejlesztett sérelmi doktrínára – a kontinuitás tanára –, ezt különösebb nehézség nélkül integrálta saját értékrendszerébe, fogalomkészletébe s *kivált retorikájába*, s ezáltal olyan heveny és szervesen kapcsolódó ideológiai-történelmi-szociológiai-mentális képződmény jött létre, mely mindmáig meghatározza a román történelmi fejlődést, politikai gondolkodást, illetve annak reflexeit és dinamikáját. Ráadásul, ismétlem – s ez a magyar–román megbékélés perspek-

tívájából még szomorúbb –, teljesen elsovasztotta a román történeti fejlődés és a román–magyar szót értés szempontjából meghatározó (és ígéretes) moldvai kezdeményeket, amelyeknek épp Mihail Kogălniceanu volt az egyik legeredetibb megtestesítője, s minden bizonnyal a legpregnánsabb képviselője. Ő volt az, aki – Cuzával együtt – a magyar köznemesi attitűdhöz alkatilag/tipológiaiilag legközelebb álló moldvai polgári érdekű középbojárságból származván a legtöbb megértést tanúsította a magyar emigráció törekvései iránt, s adott esetben (szerencsésebb külpolitikai konstellációban) valószínűsíthetően – s minden jel szerint – akár jóval tovább is elment volna a magyar politikai vezetéssel Erdély és a „Kárpátokon túli román testvérek” jövőbeni sorsáról folytatott egyezkedésekben, mint bármelyik másik vezető román politikus.

Távolodó gyermekkorom mellett ezek az alap kutatások keltették fel bennem a kíváncsiságot, hogy vajon, másfél száz évvel később mi a valóságos helyzet? Mármost szülőföldemen és a magyar–román (román–magyar) viszonyban...

Amikor pedig '89 végén Temesvárott és Bukarestben kirobbant a „decemberi forradalom”, az is eszembe ötlött: *mi lenne, ha diplomataként is kipróbálnám magam?* Az ötlet különben Bodor Páltól (1930–2017) származik, akit 1989 szilveszterének délutánján elkísértem a szintén erdélyi Novák Ferenc táncművész (ha jól emlékszem, Népszínház utcai) lakására, s együtt borzongtuk végig újra – felvételről – a Ceaușescu házaspár sorsáról döntő rögtönzött hadbírósaági/vésztörvényszéki tárgyalást, amely nem sok jót ígért „rendszerváltós” korszakunk viszonyaira sem... A Temesvárott felcseperedett Bodor Pali, aki korábban sok évig élt Bukarestben, s gyakorlatilag mindenkit ismert a román főváros politikai és művészeti elitjéből, poharazás közben szóba hozta: ha felkérnék rá, szívesen visszamenne oda nagykövetnek. Erre én, félig viccesen azt mondtam, abban az esetben elmennék vele kulturális attasénak... Így kezdődött... (Bodort persze nem keresték meg, maradt – *Diurnus* néven – a Magyar Nemzet egyik legjobb tollú rovatvezetője, aki naprakészen s rendkívül mértéktartóan s elegánsan tudósított szülőföldje mozgalmas viszonyairól. Az volt talán hosszú közírói pályafutásának leghasznosabb korszaka. Én viszont három diplomáciai missziót is lehúztam – mindig „kikérővel” – a Külügyminisztériumban, s összesen tizenhárom évet és egy hónapot töltöttem külszolgálatban. Csak halkán jegyzem meg, történész pályatársaim a bukaresti missziót talán még elnézték volna, de hármat már semmiképp, különösen holmi „nemszeretem” rezsimek szolgálatában. Ennél fogva még olyasmi is a fülembé jutott, hogy voltaképpen én már nem is volnék igazi historikus, hiszen háromszor is – úgymond – ‘dezertáltam’.)

Szóval így lettem 1990. október 25-től (a pesti taxisblokád kitörésének napjától) a bukaresti magyar nagykövetség kulturális és politikai ügyekkel foglalkozó tanácsosa. Persze most már bevallhatom, Klapka György tábornok példája motoszkált a fejemben, akiről néhány tájékozott szaktörténészt leszámítva senki sem tudja ma már, hogy nemcsak az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc nagy híré generálisa, hanem (jórészt szándékai ellenére, mert ennél jóval többre vágyott) a magyar (Kossuth-)emigráció legügyesebb diplomatáját is tisztelhetjük benne, akinek legnagyobb sikerét épp a korabeli román politikai elittel kiépített kiváló kapcsolatok jelentették. Különösen „hőseimmel”, a moldvai Mihail Kogălniceanuvval és magával Alexandru Ioan Cuza fejedelemmel volt igen jó viszonyban, Cuzával 1959-ben, majd 1861-ben még

két szerződést is aláírtak, amelyek, bármennyire feledésbe merültek is, szerfö-lött fontosak (vagy egyszer azok lehetnek) népeink történetében. Mindenesetre én titokban, nagyfokú naivitással (s most már megmosolyogtató nárcizmussal), valamiféle új Klapkának gondoltam magam, természetesen nem a honvédő tábornoknak, hanem írástudó diplomatának... Nem hiszem azonban, hogy az 1990–1995 közötti mozgalmas „átmeneti korszakban” (amelybe, korabeli román szófordulattal, nap mint nap mindnyáján „beleütköztünk”) bukaresti jelenlétem falrengető siker lett volna. Épp ellenkezőleg: diplomataként nem sok vizet zavartam a Dâmbovița partján. Hacsak azt nem számítom ide, hogy lényegében senki se tudott hova tenni, s gondolom, mind a román, mind a magyar szolgálatoknak komoly fejlődést okozott, hogy voltaképpen mi a fenét is kere-sek Bukarestben. De ez, ahogy mondani szokás, egy „teljesen más történet”... Ha időm (és magánsorsom alakulása) megengedi, lehet, hogy megpróbálok egyszer majd „emlékirataimban” a végére járni... Annál is inkább, mert én voltam a bukaresti magyar képviseleten az egyetlen „új ember”. Egy személyben képviseltem az MDF-kormányt és Jeszenszky Géza külügyminisztert. Vagyis tapasztalt, „régimotorosnak” számító kollégáim szemében én voltam „a” (meg-testesült) Rendszerváltás... (Megjegyzem: sokukkal életre szóló baráti viszonyba keveredtem, bár nagykövetem, egy minden hájjal megkent, Bukarestben szocializálódott vérprofi – aki, talán nem egészen véletlenül, a román fővárosban maradt, és napjainkban igen tehetős üzletember – nem tudta kiverni a fejéből, hogy nem „Jeszenszky-komisszár” vagyok, hanem valóban az, akinek mondom magam: egy kisfiúként román környezetben eszmélkedő pesti szaktörténész, aki a regáti – bukaresti – „terepen”, mondhatnók a valódi frontvonalon próbál-ja levéltárakban szerzett korábbi ismereteit a nyers s szerfelett bonyolult napi valósággal ütköztetni.) A mindenkori magyar–román (román–magyar) viszony komplexitása, a kölcsönös gyanakvás, előítéletesség, „betartás” alapvetően határozta meg egész életpályámat, amelynek hely hiányában csupán egyetlen epizódját elevenítem most fel: szinte hihetetlen, de igaz: 1972 és 1995 között egész egyszerűen nem tehettem be a lábam egyetlen román levéltárba sem, pedig 1978-as négyhavi állami kutatói ösztöndíjam során (ezt személyes rokonszenvből a román tanszék egyik, valószínűleg moldvai csángó eredetű haj-dani lektornője – Rodica Bogza-Irimie – „intézte”) az egyik leghíresebb román irodalomtörténész, Alexandru Piru akadémikus (1917–1993) volt a hivatalból kirendelt témavezetőm. De hiába írta rendszeresen alá folyamodványaimat, a katalógusfolyosónál tovább nem jutottam. Az viszont már jobban „érthető”, hogy bukaresti kulturális tanácsos koromban 1990 és 1995 között miért nem sikerült találkoznom a Román Állami Levéltár két vezetőjével, Lungu és Scurtu „kollégákkal” (mindkettő rangos historikus)... hiszen egyik hivatali kötelmem épp a levéltári kutatást megkönnyíteni és egyszerűsíteni hivatott új kétoldalú egyezmény tető alá hozása lett volna... E tekintetben Miskolczy Ambrus jóval szerencsésebb volt nálam, nem is beszélve a fiatalabb korosztályokhoz tarto-zó, olasz nevű Stefano Bottoniról... Az okok felderítése tekintetében egyelőre csak odáig jutottam, hogy velem azonos nevű boldogult apám – id. Kálmán Béla (1920–2000) – 1948 és 1958 között a színérváraljai magyar tannyelvű általános iskola igazgatója volt, s ebbeli minőségében eléggé határozottan lé-pett fel intézménye – s egyáltalán a váraljai szóránymagyarság – érdekében...

Amúgy ezzel az ürüggyel, mármint „nacionalista elhajlás” – plusz nem létező ’56-os szervezkedés (ami a Kossuth rádió híreinek rendszeres, éjszakába nyúló hallgatásában merült ki a pesti forradalom mozgalmas napjaiban, igaz, magyar barátai és kollégái körében) – címén távolították el a román tanügyből is, amelynek további következménye az 1962. július 10-i „repatriálásunk” volt. Vagyis itt zárult a kör, egészen más horizontot és érvényesülésilehetőség-keretet nyitva három fiúgyermekének, s leginkább épp nekem... Ám nyilván komoly „doszárja” volt a Szekuritátén, s a szakképzett román államvédelmis tiszteknek nem volt nehéz rájönniük, ki próbálja, rögtönzött kiselőadások formájában bukaresti spanyol, lengyel, svájci, japán etc. kultúrdiplomata kollégáit felvilágosítani a két nép szétszálazhatatlanul összefonódó történelmének útvesztőiről...

*

Utólag sokan vélik úgy mindkét „oldalon”, hogy ez volt a román–magyar (magyar–román) kapcsolatok egyik legnehezebb időszaka, de ezt én akkor, túlságosan beletemetkezve napi feladataimba, még nem éreztem. Nem fogtam fel rögtön, miért is támadt hirtelen annyi nehézségem, amit történészként és műfordítóként korábban nem tapasztaltam. Most, újabb negyed század múltán már kicsit jobban értem a dolgot. Meg kellett értenem például, hogy egy román értelmiségi elképzelni se tudja, hogy *nem* minden magyar diplomata egyben hírszerző, illetve belügyes, mint a román ‘kollégák’ elsöprő többsége, noha még közöttük is akadhatnak kivételek. Rövidre szabott bukaresti diplomata pályafutásom után ismét történész lettem a pesti bölcsészkaron, majd 1999–2003 között újfent külszolgálatot vállaltam, immár Párizsban lettem külpolitikai elemző a nagykövetségen, változatlanul tanácsosi rangban. Mindez a magyarországi „rendszer váltás/rendszer változtatás” (a kismagyar „szekértáborok” közötti ádáz küzdelem) titkai közé tartozik. Amiként az is, hogy 2011. szeptember 15. és 2015. augusztus 7. között harmadszor is fejest ugrottam a diplomatalétbe, immár túlkorosan, újfent a „fény városában”, amelyet, mi tagadás, nagyon megkedveltem. Alkatomnak is jobban megfelelt, mert tanítani (‘észt osztani’) valójában sohasem szerettem, írni (legyen az pár lapos diplomáciai jelentés vagy sok száz oldalas monográfia, egyre megy) annál inkább. Ezúttal a francia belpolitika egyszemélyes gazdája voltam, legalább hatszáz riport került ki a kezem alól, köztük több tucat a 2012. március végétől – Mohamed Merah Toulouse környéki ámokfutásától – datálható „terrorkorszak” előzményeiről, s azok mélyebb társadalom- és mentalitástörténeti összefüggéseiről. Jelenleg, 2018. március 22-én – 70. születésnapomon – bekövetkező nyugdíjazásomig újfent a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Kelet-Európa története tanszékén, ismét történészként dolgozom, 2009 szeptemberétől professzorként. Utána pedig megpróbálom befejezni félbemaradt kézirataimat, és ha megkapom az Egek Urától az ehhez szükséges további haladékat, talán ismét nekirugaszkodom a négy különböző szakmában (futball, esszéírás/műfordítás, történetírás, diplomácia) és három nagyon különböző országban (Románia, Magyar- és Franciaország) szerzett sokrétű tapasztalataim megrostálásának. Ezt egyébként el is kezdtem már, méghozzá két nyomvonalon: egy 2002-ben megjelent esszékötetemben (*Polgárosodott nemes avagy megneemesedett polgár*, Jelenkor), továbbá 2006-ban megvédett akadémiai doktori disszertáciomban (*Öt nemzedék és*

ami előtte következik... *A temesvári levente-pör 1919–1920*, Noran Kiadó), de egyéb azóta megjelent köteteimben is – főként a Magyarországon érthetetlenül kevés visszhangot kiváltó Norbert Elias nyomdokain – arra a kérdésre keresem a választ, hogy a sajátos kelet-közép-európai társadalomtörténeti és mentális viszonyok közepette hogyan ment végbe a francia típusú nemzetállami modell adaptációja, illetve ennek eredendő fogyatékoságai miként hatottak a térség többi népével/nemzetével (különösen a románsággal) fenntartott kapcsolatainkra. Kutatásaim és diplomáciai szolgálataim során ugyanis egyre inkább arra a meggyőződésre jutottam, hogy e bonyolult viszonyrendszer megértésének kulcsa az általam (Szemere Bertalan, Kemény Zsigmond, Takács Péter és Tóth Zoltán nyomán) „nemesi polgárisodásnak” nevezett jelenségcsoport, amely máig ható érvénnyel alapvetően határozta meg „nemzeti alkatunkat”, a környező népek hozzánk való viszonyulását, és, egyebek között, magyarázatot nyújthat a magyarországi zsidóság XIX. század végi, XX. század eleji sikeres társadalmi betagozódására és csaknem maradéktalan megmagyarosodására. Mert azt remélem, egyszer talán e „megközelítés” módszeres érvényesítése valóban elvezethet a magyar nemzettest különféle szegmenseinek egymással való „megbékéléséhez”, továbbá a jelenlegi elkészerítő „szekértáborosdi” lezárásához és gondolati meghaladásához. De ez nyilván odébb van még... A másik nyomvonal szívemnek még kedvesebb, mert rám is érvényes az a francia mondás, miszerint öregkorában a legtöbb ember, gondolatban, visszatér „első szerelmeihez” (*on revient toujours à ses premières amours*). Ez akkor is így van, ha az emlékezés nemegyszer fájdalmas szembesülést jelent rég elkövetett mulasztásokkal, „kihagyott helyzetekkel”, a ‘mi lett volna, ha’ jellegű terméketlen okoskodásokkal. A szembenézés azonban nem csupán gyötrelmes, olykor hasznos is: a magyar futballvilág kegyetlen törvényszerűségei hatására – egyfajta spétreakció gyanánt – számos olyan összefüggést értettem meg – utólag – a ‘magyar alkat’ mélyrétegeiről, az évszázadok óta belénk rögződött uralmi viszonyok és mindent felülíró, mindent lebíró hierarchiák valós természetéről, a valódi rákfenét jelentő ‘kis/nagy-magyar’ kontraszelekció romboló hatásmechanizmusáról, egyszóval a *magyar fátum* mibenlétéről, ami hamvába holt rövid „profi” futballpályafutásom és hosszúra nyúlt, ráadásul több országra (Kanada, Románia, Hollandia, Franciaország) kiterjedt amatőr focista korszakom nélkül elképzelhetetlen lett volna. Nem lehet a véletlen műve, hogy egyetlen, viszonylag komolyabb – a történészszakmán túl is – visszhangot kiváltó kötetem egy pszeudofutballkönyv: *Az Aranycsapat és a kapitánya – Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából* (Kortárs, 2008) volt. Jelenleg ennek átszerkesztett, kiegészített és javított változatán dolgozom. Címén is módosítottam/pontosítottam: *Az Aranycsapat és ami helyette következik. Sorsvázlatok a magyar és a nemzetközi futballvilágból...*

Az, ami még hátravan, miként az eddig hasznosan kitölteni próbált időkeret is volt, nem tudatosan eltervezett karrier, csupán törvényszerűen jelentkező, egymást előhívó elvégzendő feladatok sora, amelyet nem én, hanem egy nálamnál sokkal hatalmasabb erő irányított...

Sors bona, nihil aliud.

Bertalan Szemere
Béla

Mátyus Aliz

író, szociológus, lapszerkesztő (Zalalövő, 1948. március 25.)

Zalalövön felnőttként jártam először, hogy megnézzem a templomhoz közeli főutcán álló házat, amelynek toronyszobájában megszült anyám. Még születésem évében Pápára költöztünk, de én – ahogy anyám nővérének pesti gyerekei – a nagyszülők vendégszeretetét sose élvezhettem. Bátyám élvezte és anyám, fiatalasszonyként, amíg apánk Kurszk vidéki

fogolytáborokban követ tört, karmesterkedett és életben maradt. Anyánk kuláklány hírét Pápán hamarabb tudták, mint ahogy szülei Pápára nincstelennek érkeztek volna. Vége lett egy világnak és a lövői Czencz-birtoknak, a földhöz értők megtarthatták a tudásukat maguknak. Az olyan családok lányai is, akik a soproni Orsolyáknál tanulták meg, amire az életükben szükségük lesz. De ha olyanok voltak, mint anyám, aki mindent megadott volna a gyerekeinek is, a semmiből igyekezve csak ideig-óráig bírta, nyolc évvel halt meg előbb, mint ahogy a fiam megszületett.

Kicsi voltam, és Pápán éltem meg nyolcévesen 1956-ot, de mindazt, amit tudhattam volna, titkolni volt jobb. Apánk az október végi fővárosi kórustalálkozót követően nem utazott haza Pápára, és ott volt a Sztálin-szobor ledöntésénél. Pápán nagyon gyorsan marasztalták el, hogy minél kisebb bajjal járjon. Elég volt, hogy Czencz Géza nagyapa a pápai

börtönben ült és várta az ítéletet. Nem járt Zalalövön Pápára költözésük óta, a vád mégis az volt ellene, hogy a bölcsödének használt háza padlásának a cserépedényeibe robbanóanyagot helyezett. Czencz nagyapám – akinek az ősei a családi legenda szerint a francia forradalmat követően jöttek Magyarországra, a Ruhr-vidékről – sorjázó házkutatások

után, amikor vele is példát lehetett statuálni, mert egy kulák mindig forral valamit, semmitől nem vesztette el az életkedvét. *A Hamu és gyémánt* írója, Jerzy Andrzejewski *Az arany rókájában* falut építő, falusi életet játszó gyerekek szájába adott dialógussal mutatja egy rendszer tökéletes hatását: „... [hozzáláthattak] a gabona beszolgáltatásához. – Tudod, mit? – kérdezte Krzisztof. – Leleplezzük a kulákot. – Klassz! – helyeselt Grzesz. – A kulák kövér és pocakos. – És ronda pofája van – egészítette ki a magyarázatot Krzisztof. – Azonnal rá lehet ismerni.”

Én gyerekként nem tudtam, hogy a nagyapám kulák, hogy tanítóképzőt végzett apám a felesége miatt, miattuk nem kap tanítói állást. Egy olyan családban nővök fel, amelyekben szüleim révén két világ találkozik össze, amik, ha nincs háború, sose jutnak egymáshoz. Egy újabb rendszerváltás akkor következik be az életemben, amit a fiam születése miatt csak utó-

lag ismerek meg. Mire a fiam gimnazista, a gyerekkorom idején szokásos elhallgatásokból áttér a világ a dolgok megmásíthatóságának korszakába, mindenki tetszés szerint újraköltheti az életét.

Tanulóéveim Pápán nem zavartalanok, megismerem, milyen, ha egy gyereken az apja miatt példát statuálnak. De apám miatt enyém a város. A kulturális intézmények: a piaci színház, annak is a harmadik páholya mint családi páholy és a pedagógusotthon reformkort idéző életével apa igazgatói évei alatt. Megjelenik benne Perényi Miklós és csellózik, az Irodalomtörténeti Társaság kihelyezett ülését tartja Pápán, Somogyi József, Lőrincze Lajos és mind a többi pápai öregdiák jön maga, és hozza, akiket szívesen lát a városában.

Úgy indulok a világba, mint aki előtt nincs akadály. Apa színházat tud csinálni, jól! Akkor én is. Ebből egy házasság lesz, Ruszt Józseffel, egy kapcsolat, rövid, de az életemet meghatározó. Nem leszek színházi rendező, de a szociológia lefoglal. A falu-

kutatás segít, hogy hozzájussak a legfontosabb tudásokhoz. Kitanulom belőle a Czencz nagyapámat. A szociográfiákat követően, fiam megszületése után a novella lesz a műfajom, az esszé felé közelítem, mert nekem a határterületén izgalmas igazán.

Az 1988. július 31. olyan dátum számomra, ami megoldatlanságaimat oldja meg. Negyvenéves vagyok, anya leszek. Egy soha harmonikusnak meg nem élt kapcsolat – anyámmal – a helyére talál. Mire észhez térek a boldogságtól, hogy növekszik mellettem egy kisfiú, akinek jó tanyán, mert elmélyülő, szemlélődő, teremtő, a barátaim a történeésekről már újra a szakmájukban és nem-politikusként tájékozottak.

Ma már a fiam felnőtt. Éppen Londonban ösztöndíjas. Az ő tanulságai és tapasztalatai érdekelnek. Ezeket megtudni és a sajátjaimat használni, akár leírni tudni – még kíváncsivá és dinamikusává tesznek.

Matyus Alíz